

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
HELLENIC REPUBLIC
Ministry of Culture and Sports

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
PROGRAMME AND ABSTRACTS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE

Ζωγράφοι και εργαστήρια
στη Μακεδονία και το Άγιο Όρος
(18ος - αρχές 20ού αι.)

Painters and Workshops
in Macedonia and Mount Athos
(18th - beginning of 20th c.)

Σάββατο 21 Νοεμβρίου 2020 | Saturday 21 November 2020

Το συνέδριο θα διεξαχθεί ψηφιακά. Πρόσβαση μέσω του συνδέσμου:

The conference will be held online at the following link:

<https://zoom.us/j/95632941921?pwd=UWpjQ0svY05UYVhLVUZnbjVCMFhUdz09>

Θεσσαλονίκη 2020 | Thessaloniki 2020

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
PROGRAMME AND ABSTRACTS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE

Ζωγράφοι και εργαστήρια
στη Μακεδονία και το Άγιο Όρος
(18ος - αρχές 20ού αι.)

Painters and Workshops
in Macedonia and Mount Athos
(18th - beginning of 20th c.)

Σάββατο 21 Νοεμβρίου 2020 | Saturday 21 November 2020

Το συνέδριο θα διεξαχθεί ψηφιακά. Πρόσβαση μέσω του συνδέσμου:

The conference will be held online at the following link:

<https://zoom.us/j/95632941921?pwd=UWpjQ0svY05UYVhLVUZNBjVCMFhUdz09>

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

Θεσσαλονίκη 2020 | Thessaloniki 2020

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

«Ζωγράφοι και εργαστήρια στη Μακεδονία και το Άγιο Όρος (18ος - αρχές 20ού αι.)»

Α΄ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού εμβαθύνοντας και επεκτείνοντας τις θεματικές της μόνιμης έκθεσης οργανώνει περιοδικές εκθέσεις με ιδιαίτερο κάθε φορά ενδιαφέρον, τόσο για το ειδικό όσο και για το ευρύ κοινό, που σχετίζονται με τα εκθέματά του και τις εκφάνσεις του βυζαντινού και του μεταβυζαντινού πολιτισμού.

Το Μουσείο μας σχεδίασε και εγκαινίασε στις 20-12-2019 την περιοδική έκθεση υπό τον τίτλο «Δύο Συλλογές σμίγουν» με αφορμή τον μακροχρόνιο δανεισμό από τον Δήμο Θεσσαλονίκης προς χρήση 109 εικόνων και ιερών κειμηλίων της Συλλογής της Δημοτικής Πινακοθήκης.

Ο τίτλος της έκθεσης «Δύο Συλλογές σμίγουν» δηλώνει την πρόθεση της έκθεσης να συγκροτήσει μια ολότητα που προέκυψε από τη συνδυαστική μελέτη των αντικειμένων δύο Συλλογών: εκείνης της Δημοτικής Πινακοθήκης Θεσσαλονίκης και εκείνης του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού. Η μία Συλλογή λειτουργεί συμπληρωματικά της άλλης καθώς μέσα από τη σύνθεση παρουσιάζονται οι ποικίλες εκφάνσεις της ορθόδοξης χριστιανικής τέχνης στους αιώνες μετά την Άλωση εντασσόμενες στα κοινωνικοοικονομικά συμφραζόμενα. Ταυτόχρονα συμπληρώνεται και ο κατάλογος των πονημάτων επώνυμων αλλά και ανώνυμων ζωγράφων και εργαστηρίων, με έμφαση στην επικράτεια του βορειοελλαδικού χώρου, που τελούσε υπό οθωμανική κυριαρχία, και επίκεντρο την ευρύτερη περιοχή της κεντρικής Μακεδονίας, ιδιαίτερα τη Θεσσαλονίκη και το Άγιο Όρος.

Στην περιοδική έκθεση «Δύο Συλλογές σμίγουν» παρουσιάζονται 129 πολιτιστικά αγαθά, φορητές εικόνες, αντικείμενα ιδιωτικής λατρείας, λειτουργικά σκεύη, άμφια, ιερά κειμήλια από τις Συλλογές της Δημοτικής Πινακοθήκης (50) και του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού (79) που χρονολογούνται από τον 14ο έως και τις αρχές του 20ού αι. Τα 85 από αυτά μάλιστα εκτίθενται για πρώτη φορά μετά τη συντήρηση και επιστημονική τεκμηρίωσή τους στο Μουσείο.

Μέσα από την έκθεση ο επισκέπτης καλείται σε πολλαπλές αναγνώσεις και παροτρύνεται σε προσωπική εμβάθυνση στις θεματικές της έκθεσης με ποικίλες αφορμές.

Στο πλαίσιο της περιοδικής έκθεσης το Μουσείο μας διοργανώνει επιστημονικό συνέδριο υπό τον τίτλο «Ζωγράφοι και εργαστήρια στη Μακεδονία και το Άγιο Όρος (18ος - 19ος αι./αρχές 20ού αι.)».

Στόχος η περαιτέρω διερεύνηση ζητημάτων που αφορούν στη μεταβυζαντινή εκκλησιαστική ορθόδοξη ζωγραφική του 18ου, 19ου και αρχών 20ού αι. έως και την απελευθέρωση στην οθωμανοκρατούμενη ελληνική επικράτεια και ειδικότερα στη Μακεδονία, τη Θεσσαλονίκη και το Άγιο Όρος. Θα εξεταστούν ζητήματα που αφορούν στην τέχνη, τεχνική και τεχνοτροπία των εικόνων και των έργων μνημειακής ζωγραφικής, τα εργαστήρια και τους μεμονωμένους επώνυμους και ανώνυμους ζωγράφους που εδρεύουν ή δρουν στις προαναφερόμενες περιοχές, τις μετακινήσεις των ζωγράφων και των συνεργείων (*συντροφίες*) και τα δίκτυα επικοινωνίας.

Ανακοινώσεις που αφορούν αποκλειστικά θέματα εικονογραφίας δεν θα γίνονται δεκτές.

Η διάρκεια της κάθε ανακοίνωσης υπολογίζεται στα 15 λεπτά.

Το Επιστημονικό Συνέδριο θα πραγματοποιηθεί στη Θεσσαλονίκη, στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού. Η έναρξή του προγραμματίζεται για τις 20 Νοεμβρίου (ημέρα Παρασκευή) ή 21 Νοεμβρίου 2020 και η διάρκειά του θα καθοριστεί από τον αριθμό των συμμετοχών.

Οι ενδιαφερόμενοι παρακαλούνται να συμπληρώσουν τη συνημμένη φόρμα, με περίληψη έως 300 λέξεις, η οποία θα πρέπει να αποσταλεί μέχρι τις 31 Μαΐου στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση: mbrp@culture.gr με την ένδειξη για το Επιστημονικό Συνέδριο: Ζωγράφοι και εργαστήρια.

Η Επιστημονική - Οργανωτική Επιτροπή:

Δρ Αγαθονίκη Τσιλιπάκου, Διευθύντρια Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Δρ Ευαγγελία Αγγέлку, Προϊσταμένη Τμήματος Συλλογής Εικόνων, Τοιχογραφιών, Ψηφιδωτών, Αντιγράφων, Χειρογράφων, Ανθιβόλων, Χαρακτικών, Σχεδίων, Παλαιούπων και Συλλογών Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Δρ Αναστάσιος Αντωνάρας, Προϊστάμενος Τμήματος Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Δρ Αναστάσιος Σινάκος, Αρχαιολόγος Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, Τμήμα Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης

SCIENTIFIC CONFERENCE

“Painters and Workshops in Macedonia and Mount Athos (18th - early 20th c.)”

FIRST CIRCULAR

The Museum of Byzantine Culture, deepening and expanding the themes of its permanent exhibition, organizes temporary exhibitions with special interest each time, both for the special and the general public, related to its exhibits and the manifestations of Byzantine and post-Byzantine culture.

Our Museum designed and inaugurated on 20-12-2019 the temporary exhibition "Two Collections Meet" on the occasion of the long-term borrowing for use from the Municipality of Thessaloniki of 109 icons and relics of the Collection of the Municipal Gallery.

The title of the exhibition "Two Collections Meet" states the Museum's intention to form through the exhibition a whole that emerged from the combined study of the objects of two Collections: that of the Municipal Gallery of Thessaloniki and that of the Museum of Byzantine Culture. One Collection is complementing to the other, and through the composition various manifestations of Orthodox Christian art in the centuries after the Fall of Constantinople are presented, included in the socio-economic context. At the same time, the list of works of famous and anonymous painters and workshops is filled, with emphasis on the territory of northern Greece, which was under Ottoman rule, and focusing on the wider region of central Macedonia, especially Thessaloniki and Mount Athos.

In the temporary exhibition "Two Collections Meet" 129 cultural goods, portable icons, objects of private worship, liturgical utensils, vestments, sacred relics from the Collections of the Municipal Gallery (50) and the Museum of Byzantine Culture (79) dating from the 14th and the beginning of the 20th century are presented. In particular, 85 of them are exhibited for the first time after their conservation and scientific documentation at the Museum.

Through the exhibition the visitor is invited to proceed in multiple readings and is encouraged to personally deepen into the topics of the exhibition on various occasions.

In the frame of the temporary exhibition, our Museum organizes a scientific conference entitled "Painters and workshops in Macedonia and Mount Athos (18th - 19th century / early 20th century)".

The aim is to further investigate issues concerning the post-Byzantine ecclesiastical orthodox painting of the 18th, 19th and early 20th century until the liberation in the Ottoman-occupied Greek territory and especially in Macedonia, Thessaloniki and Mount Athos. Issues related to the art, technique and style of images and monumental paintings, workshops and individual eponymous and anonymous painters based or operating in the above-mentioned areas, the movements of painters and workshops (*syntrofies*) and their networks of communication.

Presentations relating exclusively to iconography will not be accepted.

The duration of each presentation is estimated at 15 minutes.

The Scientific Conference will be held in Thessaloniki, at the Museum of Byzantine Culture. It is scheduled to begin on November 20th (Friday) or November 21st, 2020 and its duration will be determined by the number of entries.

Those interested are kindly requested to fill in the attached form, with a summary of up to 300 words, which should be sent to the following email address: mbp@culture.gr with the indication *For the Scientific Conference: Painters and workshops*.

The Scientific - Organizing Committee:

Dr. Agathoniki Tsilipakou, Director of the Museum of Byzantine Culture

Dr. Evangelia Angelkou, Head of the Department of Collection of Icons, mural paintings, Mosaics, Copies, Manuscripts, Anthivola, Engravings, Drawings, Incunabula and Collections of the Museum of Byzantine Culture

Dr. Anastassios Antonaras, Head of Exhibitions, Communication and Education Department of the Museum of Byzantine Culture

Dr. Anastasios Sinakos, Archaeologist of the Museum of Byzantine Culture, Department of Exhibitions, Communication and Education

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ | PROGRAMME

Σάββατο 21 Νοεμβρίου 2020 | Saturday 21 November 2020

Το συνέδριο θα διεξαχθεί ψηφιακά. Πρόσβαση μέσω του συνδέσμου:
The conference will be held online at the following link:

<https://zoom.us/j/95632941921?pwd=UWpjQ0svY05UYVhLVUZnbjVCMFhUdz09>

9:30 - 9:45 Έναρξη - Χαιρετισμοί | Opening - Addresses

Συνεδρία Α' | Session A

Προεδρείο | Chair:

Ιλιάννα Ζάρρα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πατρών, εκλεγμένη Καθηγήτρια Α.Π.Θ.
Γεώργιος Τσιγάρας, Αναπληρωτής Καθηγητής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Iliana Zarra, Associate Professor University of Patras, elected Professor A.U.Th.
Georgios Tsigaras, Associate Professor, Democritus University of Thrace

9:45 - 10:00 Αγγελική Στρατή, *Δαβίδ ο Σελενιτσιώτης- Κωνσταντίνος ιερομόναχος. Ζωγράφοι του πρώτου μισού του 18ου αιώνα στην Καστοριά και στην περιφέρειά της. Σχόλια, παρατηρήσεις, νέα στοιχεία*

Angeliki Strati, David of Selenitza - Konstantinos the hieromonk. Painters of the first half of 18th century in Kastoria and its periphery. Comments, notes and new elements

10:00 - 10:15 Θεοχάρης Τσάμπουρας, *Τοπικά και υπερτοπικά δίκτυα δράσης καλλιτεχνικών εργαστηρίων στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας (18ος-19ος αι.)*

Theocharis Tsampouras, Local and supralocal networks of artistic activity in the region of Western Macedonia (18th-19th centuries)

10:15 - 10:30 Ιωάννης Χουλιάρης, *Οι αδερφοί Χωραφά, ζωγράφοι από το Λοζέτσι των Ιωαννίνων και το έργο τους σε Δυτική Μακεδονία, Ήπειρο και Θεσσαλία*

Ioannis Chouliaras, The Chorafa brothers, painters from Lozetsi, Ioannina and their work in Western Macedonia, Epirus and Thessaly

- 10:30 - 10:45** π. Γρηγόριος Μανόπουλος, *Οι ζωγράφοι από το Λοζέτσι (Ελληνικό) Κατσανοχωριών: οι επιγραφές των γνωστών έργων τους*
Reverend Gregory Manopoulos, *Painters from the village Lozetsi (Helleniko) of Ioannina region: The inscription from their known works*
- 10:45 - 11:00** Χρυσάνθη Μαυροπούλου Τσιούμη, *Ανώνυμος ζωγράφος εργαστηρίου της Δυτικής Μακεδονίας ζωγραφίζει το 1871 την Παναγία στην Πεντηκοστή. Ποια είναι τα πρότυπα και οι επιδράσεις του;*
Chrysanthi Mavropoulou-Tsioumi, *An anonymous painter from a workshop in Western Macedonia painted the Virgin Mary in Pentecost in 1871. What are its patterns and effects?*
- 11:00 - 11:15** Ζωή Γοδόση, *Χριστόδουλος Ιωάννου Ζωγράφος και παπα - Θωμάς Οικονομίδης (Πρωτοσύγκελος Αγαθάγγελος): Παράλληλοι βίοι δύο ζωγράφων του 19ου αιώνα από τη Σιάτιστα και την Εράτυρα (Σέλιτσα)*
Zoi Godosi, *Christodoulos Ioannou Zografos and Papa-Thomas Economides (Protosyngellos Agathangelos): Parallel lives of two 19th century painters from Siatista and Eratyra (Selitsa)*
- 11:15 - 11:30** Θωμάς Ζήκος, *Ένας ζωγράφος από την Εράτυρα στην Καστοριά στα μέσα του 19ου αιώνα*
Thomas Zikos, *A painter from Eratyra to Kastoria in the middle of the 19th century*
- 11:30 - 11:45** Ζωή Λόλα, *Ακολουθώντας τον Σαμαριναίο αγιογράφο Ζήση Ιωάννου Ντόβα*
Zoi Lola, *Following Zisis Ioannou Dovas, a painter from Samarina*
- 11:45 - 12:15** Συζήτηση | Discussion
- 12:15 - 12:30** Διάλειμμα | Break

Συνεδρία Β' | Session B

Προεδρείο | Chair:

Αθανάσιος Σέμογλου, Καθηγητής, Α.Π.Θ. • Αγγελική Στρατή, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων
Athanasios Semoglou, Professor, A.U.Th. • Angeliki Strati, Honorary Director of Antiquities

- 12:30 - 12:45** Ιωάννης Τσιουρής, *Το εργαστήριο της Αγίας στο χώρο της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας. Μνημεία, εικόνες και ζωγράφοι*
Ioannis Tsiouris, *The Workshop of Agia in the area of Thessaly and Macedonia. Monuments, icons and painters*

- 12:45 - 13:00** Αγαθονίκη Τσιλιπάκου, *Η δράση του εργαστηρίου «της Αγίας» στην Κεντρική Μακεδονία. Η μαρτυρία των εικόνων*
Agathoniki Tsilipakou, *The action of the «Agia» workshop in Central Macedonia. The testimony of the icons*
- 13:00 - 13:15** Νικόλαος Γραίκος, *Το εργαστήριο Λιτοχωρινών αγιογράφων (τέλη 18ου αι. - αρχές 20ού αι.) στο πλαίσιο της κεντρομακεδονικής εκκλησιαστικής ζωγραφικής*
Nikolaos Graikos, *The workshop of Litochorian hagiographers (late 18th - early 20th century) in the context of Central Macedonian ecclesiastical painting*
- 13:15 - 13:30** Αθηνά Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνική ταυτότητα των κολακιωτών Αγιογράφων (18ος - 20ός αι.)*
Athina Tsigaropoulou, *The Artistic Identity of the Hagiographers from Kolakia (18th - 20th century)*
- 13:30 - 13:45** Ιλιάννα Ζάρρα, *Η χριστιανική εικόνα τον 19ο αιώνα μέσα από το πολιτισμικό της περιβάλλον*
Iliana Zarra, *The Christian image in the 19th century through its cultural environment*
- 13:45 - 14:00** Γεώργιος Τσιγάρας, *Εικόνες αγιορειτικών εργαστηρίων του 19ου αιώνα στην Ξάνθη και τη Ροδόπη*
Georgios Tsigaras, *Icons from 19th century Mount Athos' workshops in Xanthi and Rodopi*
- 14:00 - 14:15** Ιωάννης Σαρηγιαννίδης, *Ιχνηλατώντας την τεχνική ζωγραφικής και την τεχνοτροπία του Αγιογραφικού Οίκου της Αδελφότητας των Αναναίων. Ιστορικές, αισθητικές και μετρικές προσεγγίσεις*
Ioannis Sarigiannidis, *Tracing the painting technique and style of the Hagiografic House of the Ananeus Brotherhood. Historical, aesthetic and metric approaches*
- 14:15 - 14:30** Ανδρομάχη Βουτσινά, *Παντελής Π. Πανόπουλος: Η πορεία από τη Στεμνίτσα στην οθωμανοκρατούμενη Θεσσαλονίκη*
Andromachi Voutsina, *Pantelis P. Panopoulos, his path from Stemnitsa to the Ottoman occupied Thessaloniki*
- 14:30** Συζήτηση - Λήξη του Συνεδρίου - Συμπεράσματα
Discussion - End of Conference - Conclusions

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ | ABSTRACTS

Αγγελική Στρατή

Δαβίδ ο Σελενιτσιώτης- Κωνσταντίνος ιερομόναχος. Ζωγράφοι του πρώτου μισού του 18ου αιώνα στην Καστοριά και στην περιφέρειά της. Σχόλια, παρατηρήσεις, νέα στοιχεία

Στην ανακοίνωση παρουσιάζεται και αντιπαραβάλλεται το ζωγραφικό έργο του Δαβίδ του Σελενιτσιώτη και του Κωνσταντίνου ιερομόναχου στην Καστοριά και στην ευρύτερη περιφέρειά της. Ο ονομαστός και δραστήριος ζωγράφος Δαβίδ, με καταγωγή τη Σελενίτσα της Αυλώνας (νότια Αλβανία) και εμπνευσμένος δημιουργός τόσο τοιχογραφικών συνόλων όσο και φορητών εικόνων, συγκαταλέγεται, μαζί με τον Διονύσιο τον εκ Φουρνά, στους δύο κυριότερους εκπροσώπους του ρεύματος της ζωγραφικής που ανατρέχει, αντιγράφει και ενσωματώνει πρότυπα της ακμής της παλαιολόγιας ζωγραφικής του 14ου αιώνα και, κατά κύριο λόγο, του ναού του Πρωτάτου στο Άγιο Όρος. Στον ίδιο ζωγράφο αποδίδουμε, μετά από πρόσφατες επιστημονικές εργασίες και εμπειριστατωμένη μελέτη, και αριθμό εικόνων από τον βορειοελλαδικό χώρο, οι οποίες είχαν αποδοθεί παλαιότερα στον Διονύσιο τον εκ Φουρνά.

Στον αντίποδα του Δαβίδ (1693-1726), ο ζωγράφος Κωνσταντίνος που είχε την ιδιότητα του ιερομόναχου, όπως αναγράφεται σε εικόνες του, δραστηριοποιείται εκτός από το Άγιο Όρος, στην Καστοριά και στα γεωγραφικά όρια της αρχιεπισκοπής Αχρίδας, στη Θεσσαλονίκη και στη Βέροια. Η ζωγραφική του, αποτυπωμένη σε πλήθος φορητών εικόνων, στοχεύει περισσότερο στη διακοσμητικότητα και χρωματικό πλούτο και είναι προσανατολισμένη περισσότερο σε πρότυπα της κρητικής ζωγραφικής και σε έργα Ηπειρωτών ζωγράφων του 16ου αιώνα. Παρά την παραμονή και την ενασχόλησή του στην αγιορείτικη πολιτεία δεν φαίνεται να ενστερνίζεται συνειδητά τις νέες ιδέες που χαρακτηρίζουν το έργο του Δαβίδ.

Η ακμάζουσα και ευημερούσα πόλη της Καστοριάς κατά το πρώτο μισό του 18ου αιώνα, ανοικτή στις νέες ιδέες και στα μεταρρυθμιστικά ρεύματα που είχαν ως αφετηρία το μεγάλο πνευματικό κέντρο του Αγίου Όρους, έδωσε την ευκαιρία τόσο στον φημισμένο ζωγράφο Δαβίδ Σελενιτσιώτη όσο και στον ευρηματικό Κωνσταντίνο ιερομόναχο, με το αυτόνομο καλλιτεχνικό ήθος και την ανώτερη ποιότητα της ζωγραφικής τους, να εκφράσουν με παρρησία και δυναμισμό το διάχυτο ζωγραφικό τους ταλέντο και την ευρεία και ελληνική λόγια παιδεία τους.

Angeliki Strati

David of Selenitza - Konstantinos the hieromonk. Painters of the first half of 18th century in Kastoria and its periphery. Comments, notes and new elements

This paper presents, compares and contrasts the works of David of Selenitza and Konstantinos the hieromonk from Kastoria and its wider periphery. The renowned and famous painter David, originating from Selenitza near Avlona (southern Albania) and inspired creator of so many wall-paintings and portable icons, is along with Dionysius of Fourná, one of the two most prominent representatives of the painting art wave that recalls, copies and incorporates prototypes from the Palaeologian painting of the 14th century, mostly from the church of Protato at Mount Athos. A number of icons from northern Greece is also attributed to the same painter, after recent scientific research and thorough studies, which were previously attributed to Dionysius of Fourná.

Contrary to David (1693-1726), the painter Konstantinos, who was a hieromonk, as mentioned on his icons, worked, apart from Mount Athos, at Kastoria, and the geographic limits of the archbishopry of Achris, Thessaloniki and Beroia. His art, in the form of numerous portable icons, aims more to decoration and chromatic enrichment, and focuses mostly on prototypes of the Cretan painting and artworks of Epirotan painters of the 16th century. Despite his stay and work at Mount Athos, he does not seem to consciously incorporate the new ideas expressed in the works of David.

The thriving and prospering city of Kastoria during the first half of the 18th century, open to new ideas and the reform currents that originated from the great cultural centre of Mount Athos, offered a chance to the renowned painter David of Selenitza as well as to the innovative hieromonk Konstantinos, with their autonomous artistic ethos and their superior quality of painting, to express their fluent artistic talent along with their wide Greek scholarly education.

Θεοχάρης Τσάμπουρας

Τοπικά και υπερτοπικά δίκτυα δράσης καλλιτεχνικών εργαστηρίων στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας (18ος-19ος αι.)

Το εμπόριο μεγάλων αποστάσεων και η έλλειψη ιεραρχικού βάθους στην επαρχιακή διοίκηση επέτρεψε σε ορισμένους οικισμούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας να συσσωρεύσουν σημαντικά χρηματικά πλεονάσματα και να δράσουν σαν πόλοι πνευματικής και καλλιτεχνικής έλξης. Οργανωμένα μπουλούκια τεχνιτών και μαστόρων, δημιουργικά υποκείμενα διαφόρων δυνατοτήτων, καταξιωμένοι και πρωτόπειροι ζωγράφοι, προσελκύονται από τις ακτινοβόλες αυτές κοιτίδες καλλιτεχνικής ζωής και αναπτύσσουν ισχυρούς δεσμούς πατρωνίας με τις παραγγελιοδοτικές δυνάμεις της κάθε κοινότητας. Η έλλειψη μακράς καλλιτεχνικής παράδοσης σε νεότευκτους οικισμούς και η ραγδαία αύξηση του αριθμού των εισαγόμενων καλλιτεχνικών προϊόντων (κυρίως βιβλίων και τυπωμάτων) είναι παράγοντες που δρουν καταλυτικά τόσο όσον αφορά στην διαμόρφωση των κριτηρίων για την επιλογή των ζωγράφων -με βάση τις δεξιότητες και κυρίως την ευελιξία τους- αλλά και στην σταδιακή ανανέωση του ορίζοντα προσδοκιών της ζωγραφικής τέχνης των Ορθοδόξων.

Η περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας παρουσιάζει ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον, καθώς νέοι δυναμικοί οικισμοί (Σιάτιστα, Εράτυρα, Βλάστη) αρχίζουν να προσελκύουν σημαντικό αριθμό ζωγράφων από διάφορες περιοχές της οθωμανικών Βαλκανίων, ενώ ταυτόχρονα αναδύεται ένα μικρότερο τοπικό δίκτυο ζωγράφων, προορισμένο αρχικά να καλύψει αποκλειστικά ανάγκες της περιοχής, το οποίο όμως με τη σειρά του τον 19ο αιώνα αναπτύσσει νέες φιλοδοξίες υπερτοπικού χαρακτήρα. Παράλληλα με την καταστροφή της Μοσχόπολης και των καλλιτεχνικών εργαστηρίων της περιοχής του Γράμμου, μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες αλλά και πολλοί ζωγράφοι μετακινούνται και μεταφέρουν τη δράση τους στις δυναμικές αυτές κοινότητες των Ορθοδόξων, αλλάζοντας άρδην τις υπάρχουσες καλλιτεχνικές ισορροπίες και αναδιαμορφώνοντας το φάσμα καλλιτεχνικών επιρροών και προσδοκιών στη Δυτική Μακεδονία. Η παρούσα ανακοίνωση φιλοδοξεί να ανασυνθέσει το πολυσύνθετο δίκτυο δράσης των ζωγραφικών εργαστηρίων στη Δυτική Μακεδονία και να παρουσιάσει το μετασηματισμό των καλλιτεχνικών προτεραιοτήτων στη συγκεκριμένη περιοχή από τον 18ο έως και τον 19ο αιώνα, λαμβάνοντας υπόψη τα ιστορικά γεγονότα και τα κοινωνικοοικονομικά συμφραζόμενα της εποχής.

Theocharis Tsampouras

Local and supralocal networks of artistic activity in the region of Western Macedonia (18th-19th centuries)

Long-distance trade and the lack of hierarchical depth of Ottoman administration allowed many Orthodox communities in the Ottoman Empire to accumulate significant financial wealth and turn into hubs of intellectual and artistic activity. Organized groups of artisan and craftsmen, creative subjects of varied skills, both renowned and unfamous painters, all were attracted to these new cradles of artistic activity and developed strong ties with the preeminent patrons of each community. The absence of a long artistic tradition in newly established communities and the influx of imported artworks (mainly prints and printed books) were factors that laid down the criteria for selecting the right painters for any new commissions. Their skills, but more importantly their flexibility, played a significant role in the painters' success, for the horizon of expectations of these Orthodox communities was in constant transformation.

The case of Western Macedonia is of particular interest, as new Orthodox communities (Siatista, Selitsa, Vlasti, etc.) started attracting, from the early seventeenth century on, a significant number of painters from various parts of the Ottoman Balkans, while a smaller local network of painters emerged to meet regional needs. These local networks of painters gradually developed supralocal aspirations and by the mid-nineteenth century presented a notable activity throughout the Ottoman communities of the Balkans. I will argue in this paper that the destruction of the bustling town Moschopolis and the dismantlement of the villages of Mount Grammos triggered a population displacement that drastically changed the cultural landscape of the late Ottoman Balkans. This paper also aims to reconstruct the network of activities of the painting workshops active in Western Macedonia by exploring the shift of artistic taste of the Orthodox communities in this area from the eighteenth to the nineteenth century and contextualizing this phenomenon within its historical and socio-economic frame.

Ιωάννης Χουλιάρης

Οι αδερφοί Χωραφά, ζωγράφοι από το Λοζέτσι των Ιωαννίνων και το έργο τους σε Δυτική Μακεδονία, Ήπειρο και Θεσσαλία

Τα δυο αδέρφια ζωγράφοι Νικόλαος και Θεόδωρος Χωραφάς κατάγονταν από το χωριό Λοζέτσι (σημερινό Ελληνικό) των Ιωαννίνων. Είναι γνωστοί από αρκετά έργα τους στη Δυτική Μακεδονία, στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία. Τα δυο αδέρφια ξεκινούν την καλλιτεχνική τους πορεία αγιογραφώντας μαζί τον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Νικολάου στην Κοζάνη το 1730. Συνολικά το έργο και των δυο αδερφών εκτείνεται από το 1730 έως το 1756 και αποδεικνύεται ότι πρόκειται για ένα εξαιρετικά παραγωγικό συνεργείο ζωγράφων, οι οποίοι εργάζονται στην κεντρική και βορειοδυτική Ελλάδα, παράλληλα με άλλα γνωστά συνεργεία ζωγράφων αυτής της εποχής. Η δράση τους αποδεικνύει τις πολλές μετακινήσεις των καλλιτεχνών στην ηπειρωτική Ελλάδα τον 18ο αιώνα, τις καλλιτεχνικές οσμώσεις της εποχής, με κέντρο πια το Άγιον Όρος και την «οριοθέτηση» κατά κάποιο τρόπο της περιοχής δράσης του κάθε συνεργείου ζωγράφων.

Ioannis Chouliaras

The Chorafa brothers, painters from Lozetsi, Ioannina and their work in Western Macedonia, Epirus and Thessaly

The two brothers, painters Nikolaos and Theodoros Chorafas came from the village of Lozetsi (today's Elliniko) in the region of Ioannina. They are known for several of their works in Western Macedonia, Epirus and Thessaly. The two brothers begin their artistic career by painting together the metropolitan church of Agios Nikolaos in Kozani in 1730. In total, the work of both brothers extends from 1730 to 1756 and proves to be an extremely productive group of painters, who work in a large area of Greece, along with other well-known painter workshops of the 18th century. Their action proves the frequent movements of artists in mainland Greece in the 18th century, the artistic osmosis of the time, now centered on Mount Athos, and the "delimitation" in a way of the area of action of each painter's group.

π. Γρηγόριος Μανόπουλος

Οι ζωγράφοι από το Λοζέτσι (Ελληνικό) Κατσανοχωρίων: οι επιγραφές των γνωστών έργων τους

Αντικείμενο της ανακοίνωσης είναι η παρουσίαση του έργου των ζωγράφων της οικογένειας Χωραφά από το Λοζέτσι (Ελληνικό) Ιωαννίνων, μέσα από τη δημοσίευση και το σχολιασμό των επιγραφών τοιχογραφιών και μιας εικόνας που χρονολογούνται στο διάστημα 1730-1768. Πρόκειται για ένα οικογενειακό συνεργείο ζωγράφων, στο οποίο όμως συμμετείχαν ευκαιριακά και άλλοι ζωγράφοι και το οποίο παρουσιάζει έντονη κινητικότητα μεταξύ Ηπείρου, νοτιοδυτικής Μακεδονίας και βόρειας Θεσσαλίας.

Rev. Gregory Manopoulos

Painters from the village Lozetsi (Helleniko) of Ioannina region: The inscription from their known works

This paper presents the works of the painters belonging to the family Chorafas, originating from the village Lozetsi, situated in the area of "Katsanochoria" of the Ioannina region. This will be achieved through the annotated edition of the inscriptions of their mural paintings and an icon, dated in the period 1730-1768. The Chorafas family had formed a familiarly tied artistic workshop, in which occasionally other painters participated as well. The workshop was characterized by intense mobility between areas of Epirus, southwest Macedonia and northern Thessaly.

Χρυσάνθη Μαυροπούλου Τσιούμη

Ανώνυμος ζωγράφος εργαστηρίου της Δυτικής Μακεδονίας ζωγραφίζει το 1871 την Παναγία στην Πεντηκοστή. Ποια είναι τα πρότυπα και οι επιδράσεις του;

Στο επιστύλιο του τέμπλου του ναού του Αγίου Ευσταθίου στο χωριό Κριμίνι Βοΐου, που χτίστηκε το 1868, βρίσκεται μια πολύ σπάνια εικόνα της Πεντηκοστής με την απεικόνιση της Παναγίας. Ο ζωγράφος της εικόνας είναι ανώνυμος, υπάρχει όμως η χρονολογία της κατασκευής της (1871). Ο ζωγράφος προέρχεται από τοπικό εργαστήριο της ευρύτερης περιοχής, όπως άλλωστε και οι ζωγράφοι των άλλων εικόνων του επιστυλίου.

Στην παράσταση κυριαρχεί η μορφή της Παναγίας που κάθεται σε ιδιαίτερα ψηλό θρόνο έχοντας αριστερά και δεξιά της ανά έξι αποστόλους. Το Άγιο Πνεύμα βρίσκεται πάνω από το κεφάλι της και ανά έξι ακτίνες κατευθύνονται στα κεφάλια των αποστόλων. Από την παράσταση λείπει η απεικόνιση του κόσμου.

Στην παρουσίαση του θέματος γίνεται προσπάθεια ερμηνείας της παράστασης και αναζητούνται τα πρότυπα που ακολούθησε ο ζωγράφος και οι επιδράσεις που δέχτηκε.

Chrysanthi Mavropoulou-Tsioumi

An anonymous painter from a workshop in Western Macedonia painted the Virgin Mary in Pentecost in 1871. What are its patterns and effects?

In the entablature of the iconostasis of the church of Agios Efstathios in the village of Krimini Voio, built in 1868, there is a very rare icon of Pentecost with the image of the Virgin Mary. The painter of the icon is anonymous, but there is a date of its construction (1871). The painter comes from a local workshop in the area, as well as the painters of the other images of the epistyle.

The figure is dominated by the figure of the Virgin Mary sitting on a very high throne, having six apostles on her left and right. The Holy Spirit is above her head and every six rays are directed to the heads of the apostles. The show lacks the depiction of the world.

In the presentation of the subject, an attempt is made to interpret the performance and the models followed by the painter and the influences he received are sought.

Ζωή Γοδόση

Χριστόδουλος Ιωάννου Ζωγράφος και παπα - Θωμάς Οικονομίδης (Πρωτοσύγκελος Αγαθάγγελος): Παράλληλοι βίοι δύο ζωγράφων του 19ου αιώνα από τη Σιάτιστα και την Εράτυρα (Σέλιτσα)

Οι εκδηλώσεις της θρησκευτικής και της κοσμικής ζωγραφικής τον 19ο αιώνα αποτελούν ενδείξεις για τη διαμόρφωση της κοσμοθεωρίας των κατοίκων των ελληνικών κοινοτήτων καθώς και για τον μετασχηματισμό των δομών της παραδοσιακής κοινότητας την εποχή της νεωτερικότητας. Στην εργασία εξετάζεται η δράση δύο ζωγράφων που συνυπάρχουν χρονικά σε δύο γειτονικές κοινότητες της Δυτικής Μακεδονίας. Πρόκειται για τον Χριστόδουλο Ιωάννου Ζωγράφο (1839-1919) από τη Σιάτιστα και τον παπα - Θωμά Οικονομίδα (Πρωτοσύγκελο Αγαθάγγελο) (1844-1926) από την Εράτυρα (Σέλιτσα) που δρουν στη γενέτειρά τους αλλά και σε μια ευρύτερη περιοχή στη Μακεδονία και εκτός αυτής. Με βάση το ζωγραφικό τους έργο (τοιχογραφίες, φορητές εικόνες) και αρχειακό υλικό (έγγραφα, επιστολές, εικονογραφικούς οδηγούς, έντυπα απομνημονεύματα κ.ά.) γίνεται αναφορά στη μαθητεία τους εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος, στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του έργου τους καθώς και στους παράγοντες που οδηγούν στην υιοθέτηση στοιχείων από τη δυτική τέχνη στο ζωγραφικό τους ιδίωμα. Ερευνάται, επίσης, η έκταση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας στον τόπο κατοικίας τους και οι λόγοι που τους οδηγούν να μετακινηθούν για την αναζήτηση πελατείας εκτός των ορίων της κοινότητας καταγωγής τους. Με τη διερεύνηση των όρων άσκησης της επαγγελματικής δραστηριότητας των ζωγράφων αναδύονται θέματα που αφορούν τις σχέσεις τους με τους πελάτες και τη σύναψη συμφωνιών μεταξύ τους, όπως και θέματα επαγγελματικού ανταγωνισμού και διεκδίκησης παραγγελιών στον ίδιο πελατειακό χώρο αλλά και της διαμόρφωσης ενός δικτύου συνεργατών ή μεσαζόντων που ενεργούν προς όφελος των ζωγράφων. Η παράλληλη εξέταση του έργου και της δράσης των δύο ζωγράφων αναδεικνύει, επίσης, θέματα σχετικά με την κοινωνική τους θέση που συναρτάται με την επαγγελματική τους ιδιότητα, με βάση την οποία κατακτούν όχι μόνο την επαγγελματική καταξίωση αλλά και την κοινωνική αναγνώριση.

Zoi Godosi

Christodoulos Ioannou Zografos and Papa-Thomas Economides (Protosyngellos Agathangelos): Parallel lives of two 19th century painters from Siatista and Eratyra (Selitsa)

The religious and secular painting in the 19th century is indicative for the ideology of the inhabitants of the Greek communities as well as for the transformation of the social structures within the traditional communities in the era of modernity. This paper examines the action of two painters who coexist in two neighboring settlements of Western Macedonia. Christodoulos Ioannou Zografos (1839-1919) from Siatista and Papa-Thomas Economides (Protosyngellos Agathangelos) (1844-1926) from Eratyra (Selitsa) operate in their hometown but also in a wider area in Macedonia and beyond. Based on their paintings (murals, portable icons) and archival material (documents, letters, iconographic guides, printed memoirs, etc.) reference is made to their apprenticeship within the

family environment, to the particular characteristics of their work as well as to the factors leading to the adoption of elements from Western Art in their painting style. Their professional activity in their place of residence and the reasons that lead them to move in search of a clientele beyond the borders of their community of origin are also investigated. By exploring the terms of the painters' professional activity, issues arise concerning their relations with clients and the conclusion of agreements between them, as well as issues of professional competition and commission claim in the same clientele, in addition to the formation of a network of partners or intermediaries act in favor of the painters. The parallel examination of the work and the action of the two painters also highlights issues in respect of their social status that is related to their profession, on the basis of which not only do they gain professional prestige but also social recognition.

Θωμάς Ζήκος

Ένας ζωγράφος από την Εράτυνα στην Καστοριά στα μέσα του 19ου αιώνα

Ἡ πόλη ἀλλὰ καὶ ἡ περιοχή τῆς Καστοριάς ἀνεκάθεν προσήλκυε καλλιτέχνες ἀπὸ διάφορα μέρη. Στὴν πόλη ἐργάστηκαν ἀρκετοὶ τοπικοὶ ζωγράφοι, ἀλλὰ καὶ καλλιτέχνες ἀπὸ ἄλλου.

Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα ἐντοπίζεται ὁ ζωγράφος Γεώργιος Μανουήλ ἀπὸ τὴ Σέλιτσα (Ἐράτυνα) νὰ ἐργάζεται στὶς δεσποτικὲς εἰκόνες τοῦ Ἁγίου Λουκά (1840). Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐντοπίζεται ὁ Παπαζήσιος Οἰκονόμος ἢ Παπαζήκος Ζωγράφος.

Ὁ Παπαζήσιος Ζωγράφος Οἰκονόμος γεννήθηκε περίπου τὸ 1800. Ὑπηρέτησε ὡς ἱερέας, ἐργάστηκε ὡς δάσκαλος, ἀλλὰ καὶ ὡς πρακτικὸς γιατρός. Ἡ δράση του εἶναι γνωστὴ ἀπὸ φορητὲς εἰκόνες στὴν Δυτικὴ Μακεδονία. Στὴν Καστοριά ἔχουν ἐντοπιστεῖ φορητὲς εἰκόνες του στὸ ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς συνοικίας Καρύδη. Στὶς δεσποτικὲς εἰκόνες τοῦ ναοῦ ἐντοπίζεται ἡ ὑπογραφή του καὶ ἡ χρονολογία 1841.

Ὁ ζωγράφος ἐργάστηκε ἐπίσης στὴ διακόσμηση τοῦ τέμπλου, ὅπου παρατηροῦνται κοσμικὰ θέματα, μὲ φρούτα, ἀνθὲ καὶ ἀνθοδοχεῖα. Στὴν Καστοριά ἔχουν ἐργασθεῖ ζωγράφοι ἀπὸ τὴ Σέλιτσα μετὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα. Στὸν ἴδιο ναὸ ἔχουν ἐντοπιστεῖ ἀρκετὲς φορητὲς εἰκόνες τοῦ Κωνσταντίνου Ἰωάννου ἀπὸ τὴ Σέλιτσα, οἱ ὁποῖες χρονολογοῦνται τὸ 1852. Πιθανότατα ὁ Παπαζήκος Οἰκονόμος ἐργάστηκε τὸ 1841 καὶ στὴ διακόσμηση τοῦ τέμπλου.

Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα στὴν Καστοριά οἱ συνθήκες εἶναι εὐνοϊκὲς γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση ναῶν. Ἔτσι, προσελκύονται καλλιτέχνες ἀπὸ διάφορα μέρη, ὅπως ἀπὸ τὴν Σέλιτσα (Ἐράτυνα), μὴ κωμόπολη μὲ μεγάλη καλλιτεχνικὴ παράδοση.

Γιὰ τὸν Παπαζήσιο ἢ Παπαζήκο Ζωγράφο καὶ τὴ δράση του πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὰ «*Ἀπομνημονεύματα*» τοῦ Ἀγαθάγγελου ἢ Παπαθωμᾶ Οἰκονομίδη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε γιὸς του καὶ ζωγράφος. Μαθαίνουμε ὅτι ὁ Γεώργιος Μανουήλ καὶ ὁ Παπαζήσιος Ζωγράφος εἶχαν συγγενικὴ σχέση. Ὁ Παπαζήκος Οἰκονόμος ἐργάστηκε στὴν Καστοριά ὡς εὐνοούμενος τοῦ μητροπολίτη, ἀλλὰ ὑπηρέτησε καὶ ὡς ἱερέας.

Ὁ Παπαζήσιος Ζωγράφος εἶναι ἓνας καλλιτέχνης ἀπὸ τὴ Σέλιτσα, ὁ ὁποῖος ἐργάζεται στὴν Καστοριά λίγο γύρω στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα (1841). Ὁ ζωγράφος ἀσχολεῖται ταυτόχρονα μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ, ἀλλὰ καὶ τὴν κοσμικὴ ζωγραφικὴ.

Thomas Zikos

A painter from Eratyra to Kastoria in the middle of the 19th century

The city but also and the region of Kastoria, for many centuries has been always an attractive place for painters from many nearby places. In the city worked many local painters but as well as many painters from other places.

In the middle of the 19th century the painter Georgios Manouil from Selitsa (nowadays Eratyra, a village of Western Macedonia) is working in the church of Saint Loukas (1840). At the same period is active Papazisios Oikonomos or Papazikos Zografos.

Papazisios Zografos Oikonomos was born around 1800. He served as a priest, a teacher but also as a medical practitioner. We know his action from portable icons all around Western Macedonia. In the city of Kastoria are found portable icons in the church of Agioi Anargyroi of the Karydi district. We locate his signature in the icons of the templon of this church and the date 1841.

The painter also worked in the decoration of iconostasis, where are observed some cosmic elements, such as fruits, flowers and vases. In the city of Kastoria have worked many painters from village Selitsa, in the middle of the 19th century. In the same church have been found many portable icons of the painter Konstantinos Ioannou from Selitsa, that are dated in 1852. Probably Papazikos Oikonomos worked in 1841, also in the decoration of the iconostasis.

We are informed about Papazisios or Papazikos Zografos from the "Memoirs" of Agathangelos or Papathomas (father Thomas) Oikonomidis, the son of Papazikos and a painter as well. We learn that Georgios Manouil and Papazisios Zografos are relatives. Papazikos Oikonomou worked in Kastoria thanks to the bishop, who invited him, but also served as a priest.

Papazikos Zografos is an artist from Selitsa, who is working in Kastoria in the middle of the 19th century (1841). The artist deals with both secular and ecclesiastical painting.

Ζωή Λόλα

Ακολουθώντας τον Σαμαριναίο αγιογράφο Ζήση Ιωάννου Ντόβα

Ο Ζήσης Ιωάννου Ντόβας ήταν αγιογράφος από τη Σαμαρίνα, το ορεινό βλαχοχώρι της Πίνδου στον Νομό Γρεβενών. Εργάστηκε στο τρίτο τέταρτο του 19ου αιώνα ως μέλος του οικογενειακού συνεργείου του Αδάμ Χρίστου Κράια σε τοιχογραφίες ναών όχι μόνο σε τοπικό επίπεδο αλλά και στην ευρύτερη περιοχή. Υπογράφει και ο ίδιος πολλές φορητές εικόνες σημειώνοντας και την ημερομηνία και έτσι μπορεί κανείς να ακολουθήσει την πορεία του και τις μετακινήσεις του μέχρι και τη Θεσσαλία. Συγκαταλέγεται λοιπόν στους περισσότερους από 80 καταγεγραμμένους Σαμαριναίους ζωγράφους και αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα για την «κινητικότητα» των οικογενειακών συνεργείων στα Βαλκάνια κατά τον 19ο αιώνα. Η ζωγραφική αποτελούσε για όλους αυτούς βιοποριστικό επάγγελμα, με τους πρώτους ζωγράφους του τέλους του 18ου αι. - των αρχών του 19ου να δίδαξαν την τέχνη τους στις επόμενες γενιές. Έτσι για πάνω από 100 χρόνια η Σαμαρίνα αποτελούσε καλλιτεχνικό κέντρο.

Τα τελευταία χρόνια η σχολή της Σαμαρίνας έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον των μελετητών τα πορίσματα των οποίων δια φωτίζουν όχι μόνο την καλλιτεχνική παραγωγή αλλά κυρίως την πολιτιστική και κοινωνική ζωή της ευρύτερης περιοχής

Zoi Lola

Following Zisis Ioannou Dovas, a painter from Samarina

Zisis Ioannou Dovas was a painter from Samarina, the *mountainous* Vlach village of Pindos in the Prefecture of Grevena. He worked in the third quarter of the 19th century as a member of the family workshop of Adam Christos Kraias in painting murals not only locally but also in the wider area. He also signs many portable icons, indicating the date, so one can follow his work from Samarina to Thessaly. He is therefore one of the at least 80 recorded Samaritan painters and is a representative example of the "mobility" of family workshops in the Balkans during the 19th century. Painting was for all of them a profession, with the first painters of the end of the 18th century and the early 19th century to teach their art to the next generations. So for over 100 years Samarina was a center of post-byzantine painting. In recent years, the painters from Samarina have attracted the interest of scholars whose results illuminate not only the artistic production but mainly the cultural and social life of the wider region.

Ιωάννης Τσιουρής

Το εργαστήριο της Αγιάς στο χώρο της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας. Μνημεία, εικόνες και ζωγράφοι

Οι ζωγράφοι του Εργαστηρίου της Αγιάς εργάστηκαν στη Θεσσαλία κατά τον 18ο αιώνα έως και τουλάχιστον το 1820, σύμφωνα με την μέχρι σήμερα έρευνα. Ερχόμενοι οι πρώτοι εξ αυτών από το Βουκουρέστι δημιούργησαν ένα Εργαστήριο ζωγραφικής με σαφώς αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά. Παρόλο που δεν είναι γνωστά τα ονόματα των περισσότερων εξ αυτών, μέσω της τέχνης τους μπορούν να προσδιοριστούν οι διαδρομές τους από το Βουκουρέστι στην Αγιά και από εκεί σε ολόκληρη τη Θεσσαλία, στις Σποράδες και στη Μακεδονία. Στην ανακοίνωση θα ανιχνευθούν οι διαδρομές των ζωγράφων, οι συνεργασίες που τυχόν αναπτύχθηκαν, οι επιμέρους τάσεις εντός του Εργαστηρίου καθώς και θέματα παράδοσης και ανανέωσης στη ζωγραφική τους.

Ioannis Tsiouris

The Workshop of Agia in the area of Thessaly and Macedonia. Monuments, icons and painters

The painters of the Workshop of Agia worked in Thessaly during the 18th century until at least 1820. The first of them came from Bucharest and set up a Workshop with recognizable features. Al-

though the names of most of the painters are not known, through their art their routes can be determined from Bucharest to Agia and from there to the whole of Thessaly, the Sporades Islands and Macedonia. The paper will detect the routes of the painters, the collaborations that may have been developed, the individual trends within the Workshop as well as issues of tradition and renewal in their painting.

Αγαθονίκη Τσιλιπάκου

Η δράση του εργαστηρίου «της Αγιάς» στην Κεντρική Μακεδονία. Η μαρτυρία των εικόνων

Στο λεγόμενο (κατά Ι. Τσιουρή) εργαστήριο «της Αγιάς», με κυριότερο εκπρόσωπο τον Θεόδωρο ιερέα και τον κύκλο του εντάσσονται ζωγράφοι με καταγωγή, όπως τεκμαίρεται από τα πρωιμότερα έργα, κυρίως, τον ομώνυμο οικισμό. Οι ζωγράφοι του εργαστηρίου και του κύκλου του δραστηριοποιούνται στην περιοχή των Αγράφων, στην ανατολική Θεσσαλία, την Κεντρική Μακεδονία (Ημαθία, Πιερία, Άγιον Όρος) από το 1734 έως και το 1762. Σύμφωνα με έρευνές μας μία ομάδα ζωγράφων που δρουν πρωτίστως στη Βέροια και την ευρύτερη περιοχή της Ημαθίας, υιοθετούν τα κύρια χαρακτηριστικά του έργου του ζωγράφου Θεόδωρου ιερέα και του κύκλου του ως προς τα γενικά εικονογραφικά σχήματα, τη συνθετική αντίληψη, την τεχνοτροπία, προσαρμόζοντάς τα στο προσωπικό τους ιδίωμα λαμβάνοντας υπόψη και την τοπική καλλιτεχνική παράδοση. Πρόκειται για ζωγράφους κυρίως φορητών εικόνων. Κοινοί τρόποι μεταξύ των ζωγράφων της ομάδας παρατηρούνται ως προς την απόδοση της σάρκας και του ήθους των μορφών, των καλογραμμένων χαρακτηριστικών του προσώπου, του αρχιτεκτονικού βάθους, του φυσικού τοπίου, των επίπλων και των υλικών (ξύλο, μάρμαρο, τοιχοποιία), των επιμέρους διακοσμητικών μοτίβων με συνδυασμό πρακτικών και λεπτομερειών δυτικής έμπνευσης, την επιλογή και χρήση της χρωματικής κλίμακας.

Σειρά εικόνων από την κεντροδυτική Μακεδονία, τη Βέροια, τη Θεσσαλονίκη και την ευρύτερη περιοχή, τη βόρεια Πιερία και άλλες που εντοπίζονται σήμερα σε ιδιωτικές συλλογές στην Ελλάδα και το εξωτερικό μαρτυρούν για τη δράση του καλλιτεχνικού πυρήνα της Ημαθίας από το 1752 έως και το 1784, τη συνέχιση - διάδοση της καλλιτεχνικής του παράδοσης μέσα στον 19ο αι.

Agathoniki Tsilipakou

The action of the «Agia» workshop in Central Macedonia. The testimony of the icons

The so-called (according to I. Tsiouris) workshop «of Agia», with the main representative Theodoros the priest and his circle, includes painters with origins, as is presumed from the earlier works, mainly, the homonymous settlement. The painters of that workshop and its circle were active in the area of Agrafa, in Eastern Thessaly, Central Macedonia (Imathia, Pieria, Mount Athos) from 1734 to 1762. According to our research a group of painters who work primarily in Veria and in the wider area of Imathia, adopt the main characteristics of the work of the painter Theodoros and his circle, in terms of general iconographic shapes, synthetic perception, style, adapting them to their personal idiom taking into account the local artistic tradition. These are painters mainly of portable

icons. Common stylistic trends are observed among the painters of the group in terms of the rendering of the flesh and the morality of the figures, the well-written features of the face, the architectural background, the natural landscape, the furniture and materials (wood, marble, masonry), the different decorative patterns with a combination of Western-inspired practices and details, the choice and use of the color scale.

A series of icons from Central-Western Macedonia, Veria, Thessaloniki and the wider area, Northern Pieria and others found today in private collections in Greece and abroad testify to the activity of the artistic core of Imathia from 1752 to 1784, its continuation - dissemination of its artistic tradition in the 19th c.

Νικόλαος Γραίκος

Το εργαστήριο Λιτοχωρινών αγιογράφων (τέλη 18ου αι. - αρχές 20ού αι.) στο πλαίσιο της κεντρομακεδονικής εκκλησιαστικής ζωγραφικής

Η τεκμηρίωση αγιογραφικού εργαστηρίου με έδρα το Λιτόχωρο Πιερίας ενισχύεται όλο και περισσότερο από τη νεότερη έρευνα. Το Λιτόχωρο, σημαντική κεντρομακεδονική κωμόπολη στους Β.Α. πρόποδες του Ολύμπου, αναπτύσσεται τον 19ο αι., τόσο οικονομικά και εμπορικά με την οργάνωση ναυτιλιακής, κτηνοτροφικής και δασοπονικής οικονομίας, όσο και πολιτιστικά με την ίδρυση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και την πνευματική γειτνίαση με την Ιερά Μονή Αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω. Η οικονομική και πολιτιστική άνοδος ενθαρρύνει την ανάπτυξη της τέχνης σε τομείς, όπως η μουσική και η εκκλησιαστική ζωγραφική. Η παλαιότερη έρευνα είχε επισημάνει την ύπαρξη μιας «ξεχωριστής ομάδας» Λιτοχωρινών αγιογράφων με περιορισμένη καλλιτεχνική εμβέλεια. Με βάση την έρευνα των τελευταίων δεκαετιών, στην εισήγησή μας θα επιχειρήσουμε να τεκμηριώσουμε τη θέση ότι υφίσταται «Εργαστήριο» Λιτοχωρινών αγιογράφων με ευδιάκριτα εικονογραφικά και τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά και ευρεία καλλιτεχνική δράση. Για την τεκμηρίωση της θέσης μας θα αναφερθούμε στο έργο συγκεκριμένων μεμονωμένων αγιογράφων και οικογενειών αγιογράφων που έδρασαν με κέντρο το Λιτόχωρο από τα τέλη του 18ου μέχρι τις αρχές του 20ού αι. Παράλληλα, θα επιχειρήσουμε να εντάξουμε το Λιτοχωρινό Εργαστήριο στο πλαίσιο της κεντρομακεδονικής εκκλησιαστικής ζωγραφικής της ίδιας περιόδου.

Nikolaos Graikos

The workshop of Litochorian hagiographers (late 18th - early 20th century) in the context of Central Macedonian ecclesiastical painting

The proof of existence of a hagiographic workshop, based in Litochoro (Pieria), is increasingly reinforced by latest research. In the 19th century, Litochoro, an important central Macedonian town at the N.E. foot of Mount Olympus, was developed both financially with the organization of marine, livestock, and forestry economy, as well as culturally with the establishment of educational institutions and the spiritual proximity to the Holy Monastery of Agios Dionysios on Mount Olympus. The financial and cultural growth encouraged the growth of arts in fields such as music and ecclesiastical painting.

An earlier research has pointed out the existence of a "separate group" of Litochorian hagiographers with a limited artistic scope. In our presentation, based on the research of the last decades, we propose the existence of a "Workshop" of Litochorian hagiographers with distinct iconographic and stylistic characteristics and broad artistic activity. To support our proposal, we refer to the artwork of specific individual hagiographers and families of hagiographers who lived in Litochoro from the end of the 18th to the beginning of the 20th century. Furthermore, we attempt to include the Litochorian Workshop in the context of the Central Macedonian ecclesiastical painting of the same period.

Αθηνά Τσιγκαροπούλου

Η καλλιτεχνική ταυτότητα των κολακιωτών Αγιογράφων (18ος - 20ός αι.)

Στην ανακοίνωση λόγος θα γίνει για το καλλιτεχνικό εργαστήριο των κολακιωτών αγιογράφων. Οι ζωγράφοι μεγάλωσαν και γαλουχήθηκαν στην Κολακιά (περιοχή της σημερινής Χαλάστρας) υπό την πνευματική καθοδήγηση του επισκόπου Θεόφιλου Παπαφίλη. Η αγάπη του επισκόπου για το ποίμνιό του και το ενδιαφέρον του για την παιδεία, στοιχεία που αποδεικνύονται από το συγγραφικό του έργο αλλά και την αλληλογραφία που διατηρούσε με όμορες επισκοπές, έδωσαν ώθηση στην πνευματική ζωή του τόπου και τον κατέστησαν πόλο έλξης για τους λόγιους της εποχής. Μελετώνται λοιπόν οι συνθήκες υπό τις οποίες το εργαστήριο διαμορφώθηκε, εξελίχθηκε, αναπτύχθηκε αλλά και εκείνες που ανάγκασαν τους ζωγράφους σε μετακίνηση και αυτόνομη καλλιτεχνική πορεία. Εξετάζονται οι επιρροές που δέχτηκε η τέχνη των ζωγράφων, οι απαρχές της ενασχόλησής τους, οι μεταξύ τους συνεργασίες, οι συνεργασίες τους με άλλους ζωγράφους και η συνέχεια της τέχνης τους έως και τον εικοστό αιώνα. Παρουσιάζονται τα διαφορετικά πεδία δράσης των ζωγράφων (φορητή εικόνα, τοιχογραφία, συντήρηση εικόνων, χρύσωμα και διακόσμηση τέμπλων, ψαλτική τέχνη) και η εμβέλεια της τέχνης τους. Επίσης ο τρόπος δράσης τους (εργασία στο εργαστήριο αλλά και in situ στους ναούς). Ακόμη το επίπεδο της μόρφωσής τους και η αγάπη τους για τη δουλειά τους μέσα από χειρόγραφο σημείωμά τους. Δε θα παραλείψουμε στη συγκεκριμένη έρευνα να εντάξουμε την τέχνη των ζωγράφων στη γενικότερη καλλιτεχνική παραγωγή της εποχής και στη δράση των υπολοίπων εργαστηρίων της περιοχής δράσης τους. Τέλος θα αναφερθούμε στο κόστος της δουλειάς τους, στο αν θεωρούνται ακριβοπληρωμένοι ή όχι, στο κοινό που προτιμά την τέχνη τους και στη συμβολή τους γενικότερα στην τέχνη της αγιογραφίας τονίζοντας τα παραδοσιακά, τα λαϊκά, τα δυτικά και τα νεωτερικά στοιχεία που υιοθετούν. Συμπερασματικά πρόκειται για τέχνη που αξιοποιεί την παράδοση και αφουγκράζεται τα νέα δεδομένα. Μια τέχνη που κυριαρχεί στην παραγωγή της εποχής και τη διαμορφώνει με την προσωπικότητά της.

Athina Tsigaropoulou

The Artistic Identity of the Hagiographers from Kolakia (18th - 20th century)

The announcement will talk about the artistic workshop of painters from Kolakia. The painters grew up and were nurtured in Kolakia (area of today's Halastra) under the spiritual guidance of Bishop Theofilos Papafilis. The bishop's love for his flock and his interest in education, evidenced by

his writing and the correspondence he maintained with neighboring dioceses, gave impetus to the spiritual life of the place and made him a pole of attraction for its scholars seasonal. The conditions under which the workshop was formed, evolved, developed and those that forced the painters to move and an autonomous artistic course are studied. The influences that the art of painters received, the beginnings of their occupation, the collaborations between them, their collaborations with other painters and the continuation of their art until the twentieth century are examined. The different fields of the painters action (icons, wall paintings, preservation of images, gilding and decoration of iconostasis, chanting art) and the scope of their art are presented. Also their mode of action (work in the laboratory but also in situ in the temples). Even the level of their education and their love for their work through their handwritten note. We will not fail to include in this research the art of painters in the general artistic production of the time and in the action of the other workshops in their area of activity. Finally, we will refer to the cost of their work, whether they are considered highly paid or not, to the public who prefer their art and to their contribution to the art of hagiography in general, emphasizing the traditional, folk, western and modern elements they adopt. In conclusion, this is an art that utilizes tradition and listens to new data. An art that dominates the production of the time and shapes it with its personality.

Ιλιάνα Ζάρρα

Η χριστιανική εικόνα τον 19ο αιώνα μέσα από το πολιτισμικό της περιβάλλον

Η εισήγηση προέκυψε κατόπιν έρευνας που διεξήχθη στην περιοχή της Δράμας σε δύο στάδια, το 2002 (Ζάρρα, 2002) και κατά τα έτη 2019 και 2020. Στο πλαίσιο των εργασιών του παρόντος Επιστημονικού Συνεδρίου, γίνεται γνωστό το έργο αγιογράφων-καλλιτεχνών όπως αυτό εντοπίζεται σήμερα στον ναό των Αγίων Δώδεκα Αποστόλων στη Δράμα. Οι επιγραφές και τα τεχνοτροπικά τους γνωρίσματα, αποκαλύπτουν ονόματα επαγγελματιών όπως ο Μόσχος Αδριανουπολίτης, ο Νικόλαος Αδριανουπολίτης και ο Ιωάννης Ν. Αρχικά τα έργα είχαν εκπονηθεί για τον ομώνυμο ελληνικό ναό στην Αδριανούπολη, στο προάστιο Κιρισχανέ (Κερίς-Χανέ), ενώ η εδώ μεταφορά τους σχετίζεται με τα δραματικά γεγονότα του 1922, και την εκκένωση περιοχών της Ανατολικής Θράκης από το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού τους.

Η επιλογή του υλικού έγινε με βάση το καλλιτεχνικό ύφος και τα ιστορικά δεδομένα που έχουν αποτυπωθεί στην επιφάνεια των εικόνων. Σε ό,τι αφορά το πρώτο κριτήριο, η τεχνοτροπική εκφορά των θεμάτων καθιστά τις υπό εξέταση εικόνες αντιπροσωπευτικά δείγματα της κυρίαρχης αισθητικής στο νοτιοανατολικό βαλκανικό χώρο το 19ο αι., αναδεικνύοντας τον διαπολιτισμικό χαρακτήρα της χριστιανικής εικόνας καθώς και τον τρόπο εργασίας των δημιουργών τους. Κατά δεύτερον, με στόχο να δειχθεί ότι η χριστιανική εικόνα, αν και συνιστά μια δογματική και πνευματική έκφραση της ζωής της Εκκλησίας, σε επίμαχες ιστορικές συγκυρίες γίνεται και 'τόπος' για μια δυναμική εγγραφή της κοινωνικο-πολιτικής επικαιρότητας, οπότε στα καθιερωμένα θέματα εγχέεται μια πολιτισμικά και ιδεολογικά επίκαιρη σημασία, χωρίς, ωστόσο, να αποδυναμώνεται η διαχρονική τους ισχύ (Tsakiridou, 2019).

Iliana Zarra

The Christian image in the 19th century through its cultural environment

This communication is a product of a research conducted in the area of Drama in two stages, in 2002 (Zarra, 2002) and during the years 2019 and 2020. In the context of this Conference, the work of hagiographers-artists becomes known as it is located today in the church of the Holy Twelve Apostles in Drama. The inscriptions and their stylistic features reveal the names of professionals such as Moschos Adrianoupolitis, Nikolaos Adrianoupolitis and Ioannis N. The choice of material was made based on the artistic style and the historical data that have been 'imprinted' on the surface of the icons. Regarding the first criterion, the stylistic presentation of the subjects makes the examined hagiographies representative of the dominant aesthetics in the southeastern Balkans in the 19th century, highlighting the intercultural character of the Christian icon as well as the way their creators work. Secondly, in order to show that the Christian icon, although it is a dogmatic and spiritual expression of the life of the Church, in controversial historical circumstances becomes a 'topos' for a dynamic recording of socio-political current events, without, however, weakening their timeless spiritual power (Tsakiridou, 2019).

Γεώργιος Τσιγάρας

Εικόνες αγιορειτικών εργαστηρίων του 19ου αιώνα στην Ξάνθη και τη Ροδόπη

Στην παρούσα ανακοίνωση παρουσιάζονται φορητές εικόνες που εντοπίστηκαν σε εκκλησίες της ευρύτερης περιοχής της Ξάνθης και της Ροδόπης. Πρόκειται για έργα καλλιτεχνικών εργαστηρίων και ζωγράφων από το Άγιον Όρος, γνωστοί από τη δραστηριότητά τους, εκτός από τον Άθωνα, και σε άλλες περιοχές της σημερινής βόρειας Ελλάδας και της ενιαίας Θράκης.

Έργα των ζωγράφων από τη Γαλάτιστα, μιας συνοδείας αγιορειτών ζωγράφων που μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα παρουσιάζει σημαντική καλλιτεχνική δραστηριότητα, εντοπίζονται στο τέμπλο του Ναού του Αγίου Νικολάου στον Ίασμο.

Εικόνες των Καρπενησιωτών ζωγράφων, μιας ακόμη ιδιαίτερα δραστήριας ομάδας ζωγράφων, εντοπίζονται στους ναούς του Αγίου Βλασίου (1812) και του Τιμίου Προδρόμου στην Ξάνθη, στο καθολικό της Μονής Αρχαγγελιώτισσας, στο βατοπεδινό μετόχι του Πόρτο Λάγο, στον ναό της Υπαπαντής στη Γενι-σέα και στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Ξάνθης.

Εικόνες του ζωγράφου Ιακώβου Ιβηρίτη βρίσκονται στον ναό του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου της Μαρώνειας.

Η καλλιτεχνική παρουσία των ζωγράφων αυτών και ο σημαντικός αριθμός των έργων τους στις περιοχές αυτές είναι προφανώς συνέπεια αποτέλεσμα των μεταρρυθμίσεων του 19ου αιώνα (Τανζιμάτ) που πραγματοποιούνται στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, των δύο μεγάλων καταστρεπτικών σεισμών του 1829 που δημιούργησαν νέες ανάγκες ανοικοδόμησης ναών και εξοπλισμού τους με φορητές εικόνες.

Επιπλέον, η λειτουργία στον ευρύτερο χώρο της Ξάνθης και της Ροδόπης του βατοπεδινού μετοχίου στο Πόρτο Λάγο δημιούργησε το οικονομικό και πολιτιστικό πλαίσιο για την εξακτίωση της αθωνικής πνευματικότητας στην περιοχή.

Georgios Tsigaras

Icons from 19th century Mount Athos' workshops in Xanthi and Rodopi

This presentation aims to describe the portable icons which decorate several Christian Orthodox churches in the areas of Xanthi and Rodopi. More specifically it examines the portable icons that are the work of artistic workshops and painters from Mount Athos who are also known for their artistic creations in other regions of Northern Greece as well as the geographic area of Thrace.

In this category belong: Icons painted by artists from Galatista, famous for their work until the end of the 19th century, which adorn the iconostasis of the Church of Agios Nikolaos in the village of Iasmos; Icons painted by a famous group of painters from the town of Karpenisi that decorate several churches in Xanthi and Genissea, the Metochi of the Monastery of Vatopedi in Porto Lagos, as well as the catholicon of the Monastery of Archangeliotissa. Some of them are also exhibited in the Ecclesiastical Museum in Xanthi; Icons by the painter Iakovos Iviritis that can be seen in the Church of Saint Ioannis Prodromos in Maroneia.

The rich artistic activity of the abovementioned painters in the areas of Xanthi and Rodopi is obviously related to the Ottoman reforms in the 19th century (the Tanzimat). It also responded to the need for redecorating the Churches which were rebuilt after being destroyed by the two devastating earthquakes in 1829.

Moreover, it was the Metochi of the Monastery of Vatopedi in Porto Lagos that brought into contact the local clergy with the artistic workshops and painters of the Mount Athos contributing in this way in the spreading of Athonian spirituality in the areas of Xanthi and Rodopi.

Ιωάννης Σαρηγιαννίδης

Ιχνηλατώντας την τεχνική ζωγραφικής και την τεχνοτροπία του Αγιογραφικού Οίκου της Αδελφότητας των Αναναίων. Ιστορικές, αισθητικές και μετρικές προσεγγίσεις

Η παρούσα εισήγηση στοχεύει στην διερεύνηση, ανάδειξη και προβολή της τεχνικής και της τεχνοτροπίας της ζωγραφικής του Αγιογραφικού Οίκου των Αναναίων, που εδρεύει στην Ιερά Καλύβη του Τιμίου Σταυρού, στην Ιερά Σκήπη της Αγίας Άννης στο Άγιον Όρος.

Ειδικότερα, θα εξετάσουμε και θα παρουσιάσουμε διαχρονικά την συμβολή των πατέρων της Καλύβης στη μεταβυζαντινή ζωγραφική ιστορία του Αγίου Όρους κατά τον 19ο και 20ό αιώνα.

Η εισήγηση αυτή στηρίζεται στην επιτόπια έρευνα, που πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 2020 στο αρχείο της Αδελφότητας, και αναδεικνύει κατά τρόπο πρωτότυπο τις ιδιαίτερες πτυχές του εργαστηρίου ζωγραφικής τους.

Το απόμακρο και δύσβατο της Σκήτης της Αγίας Άννης δεν στέρησε κατ' ελάχιστον την Αδελφότητα, τον 19ο και 20ό αιώνα, από του να είναι ενήμερη και να εμπλουτίζει το αγιογραφικό της αρχείο μέσω χαλκογραφιών, λιθογραφιών και φωτογραφιών, παρακολουθώντας τις τρέχουσες καλλιτεχνικές τάσεις κάθε χρονικής περιόδου. Ο τεράστιος αριθμός των αντιβόλων, που σώζεται έως σήμερα στο εργαστήριο, μαρτυρεί αδιάψευστα την ιδιαίτερη σημασία που έδιδαν οι πατέρες στο σχέδιο, αλλά και τον μεγάλο όγκο εργασιών που είχαν αναλάβει στη διαδρομή της καλλιτεχνικής τους πορείας.

Οι πατέρες της Καλύβης μάλιστα, σε μια πρωτοποριακή κίνηση για τα δεδομένα του Αγίου Όρους, προμηθεύονται στα τέλη του 19ου αιώνα μια από τις πρώτες φωτογραφικές μηχανές στην αθωνική πολιτεία.

Η πολυετής προσωπική μου πρακτική ενασχόληση με το σχέδιο και το χρώμα της βυζαντινής και μεταβυζαντινής ζωγραφικής αποτέλεσε το εφαλτήριο της ιχνηλάτησης της τεχνικής και της τεχνολογίας αλλά και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους στον αγιογραφικό οίκο της Αδελφότητας των Αναναίων.

Ioannis Sarigiannidis

Tracing the painting technique and style of the Hagiografic House of the Ananeus Brotherhood. Historical, aesthetic and metric approaches

The aim of this presentation is to highlight, promote and explore the technique and style of painting of the Hagiografic House of the Ananeus Brotherhood of the Holy Kalyve of the Global Raising Aloft of the Holy and life - Giving Cross (Timios Stavros), which is situated at the Holy Skete of Saint Anna on the Athos Holy Mountain.

In particular, we will study and present the contribution of the fathers of the kalyve to the history of Post-Byzantine painting of Mount Athos during the 19th and 20th centuries.

The fact that the Holy Skete of Saint Anna is remote and not easily accessible did not deprive the Brotherhood, during the 19th and 20th centuries, of being informed and enriching its hagiographic archive through cooper-engravings, lithographs, and photographs, following the artistic trends of the era.

The huge number of drawings preserved at the workshop to this day, is evidence of the importance the fathers attached to the design and the large volume of works they had undertaken in the course of their artistic career.

In a pioneering movement for Mount Athos, at the end of the 19th century, the fathers of the Kalyve even procured one of the first cameras on the Holy Mountain.

My many years of practical engagement in the design and colour of Byzantine and Post-Byzantine painting have been the springboard to trace the technique and style along with the special characteristics in the Hagiografic House of the Ananeus Brotherhood.

Ανδρομάχη Βουτσινά

Παντελής Π. Πανόπουλος: Η πορεία από τη Στεμνίτσα στην οθωμανοκρατούμενη Θεσσαλονίκη

Γεννημένος στη Στεμνίτσα Αρκαδίας στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ο Παντελής Π. Πανόπουλος, μαθήτευσε δίπλα στον θείο του, ζωγράφο Γεώργιο Ροϊλό (Σχολή Μονάχου, 1867-1928). Λίγα χρόνια πριν την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης εγκαθίσταται σε αυτή μαζί με την αδελφή του και δημιουργεί το δικό του εργαστήριο στη Νέα Στοά (Εγνατία με Βενιζέλου) το οποίο διατήρησε μέχρι το τέλος της ζωής του.

Το έργο του ζωγράφου ήταν πολυσχιδές. Διαφημιστική καταχώρηση του ζωγράφου στο Ημερολόγιο Θεσσαλονίκης του 1920 μας δίνει μια εικόνα της καλλιτεχνικής αυτοπεποίθησής του και του τρόπου με τον οποίο λειτουργούσε το εργαστήριό του εξυπηρετώντας τα γούστα της νέας ανερχόμενης αστικής τάξης, των εμπόρων και των εκκλησιαστικών αναγκών: Προσωπογραφία (διαφόρων μεγεθών), Επιγραφάι, Εργόχειρα επί ατλαζιού, Μπάντες, Πανό, Αγιογραφία. Επίσης αναλαμβάνει διαφόρους εργασίας Ζωγραφικής εις οιονδήποτε μέρος της Μακεδονίας. Αναλαμβάνει τη ζωγραφική ολόκληρων εκκλησιών. Εργασία Καλλιτεχνική.

Στο εργαστήριό του εργάζεται και ο γνωστός ζωγράφος Γεώργιος Γουναρόπουλος (την περίοδο της στρατιωτικής του θητείας 1913-1918 (Βαφόπουλος, 1970).

Τα χρώματα που χρησιμοποιούσε στο εργαστήριό του ήταν λαδιού που κατασκεύαζε μόνος του με τρίψιμο σε μάρμαρο και οι επιφάνειες στις οποίες δούλευε ήταν ξύλο, λαμαρίνα ή μουσαμάς. Τα θέματά του ήταν ως επί το πλείστον Άγιοι, προσωπογραφίες, ιστορικά θέματα και νεκρές φύσεις.

Όπως και οι σύγχρονοί του. Συνεργαζόταν με το Άγιο Όρος και συγκεκριμένα με το Μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονος (Ρωσικό).

Η τεχνοτροπία του χαρακτηρίζεται από διάφορους ερευνητές τόσο ως Ναζαρηνή όσο και ως Δυτικότροπη.

Εικόνες του διασώζονται στον Άγιο Γεώργιο Στεμνίτσας, στην Αγία Βαρβάρα Αιγάλεω, στον Άγιο Νικόλαο Ανδρίτσαινας, Στον Ι.Ν. Αγίου Αθανασίου Ραιδεστού Θεσσαλονίκη, στο μουσείο της Ι.Μ. Θεσσαλονίκης και σε ιδιωτικές συλλογές στη Βόρεια Ελλάδα.

Andromachi Voutsina

Pantelis P. Panopoulos, his path from Stemnitsa to the Ottoman-occupied Thessaloniki

Born in Stemnitsa (Arcadia) at the second half of the 19th century, Pantelis P. Panopoulos, studied painting next to his uncle, George Roilos (School of Munich, 1867-1928). Few years before the liberation of Thessaloniki he comes to the city with his sister and creates his own painting workshop at Nea Stoa (Egnatia with Venizelou str.) which he kept till the end of his days.

Panopoulos's work was multifaceted. His published advertisement in Thessaloniki's Calendar of 1920 gives a picture of his artistic confidence and the way through which he operated his workshop trying to satisfy the needs of the then ascending urban middle class, the merchants' and ecclesiastical needs: *"Portraits (of different sizes), Signs, Hand made on satin, Panneaux, Iconography. He also undertakes different painting works at every place in Macedonia. He undertakes the iconography of churches. Artistic work."*

The famous painter George Gounaropoulos worked in his workshop during his military service (Vafoopoulos, 1970).

He used oil colours that produced himself by rubbing them on marble. He painted on surfaces such as wood, metal or canvas. His themes were mainly Saints, portraits, historical themes and still life.

He cooperated with Mount Athos and especially with the Russian Monastery of Saint Panteleimon.

His style of painting is characterized by different researchers as Nazarene as well as «Westernized».

Icons of the artist can be found in the church of Saint George in Stemnitsa, Saint Barbara in Aigaleo-Athens, Saint Nicholas in Andritsaina, Saint Athanasios at Raidestos Thessaloniki, at the Museum of the Metropolis of Thessaloniki and in private collections.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ | LIST OF PARTICIPANTS

Βουτσινά Χρ. Ανδρομάχη, Αγιογράφος
Voutsina Ch. Andromachi, Hagiographer
info@voutsinasons.gr

Γοδόση Ζωή, Επίκουρη καθηγήτρια, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Σχολή Καλών Τεχνών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Godosi Zoi, Assistant Professor, Department of Fine and Applied Arts, School of Fine Arts, University of Western Macedonia
zgodosi@uowm.gr

Γραίκος Νικόλαος, Δρ Ιστορίας της Τέχνης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Εκπαιδευτικός
Graikos Nikolaos, PhD in Art History (Aristotle University of Thessaloniki, Greece), Educator
graikos@otenet.gr

Ζάρρα Ιλιάννα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών, εκλεγμένη Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Zarra Iliana, Associate Professor of Art History at the Department of History and Archeology of the University of Patras, elected Professor of Art History of the Department of History and Archeology, Aristotle University of Thessaloniki
izarra@upatras.gr

Ζήκος Ε. Θωμάς, Δρ Θεολογίας (Βυζαντινή Αρχαιολογία και Τέχνη), Πειραματικό Γυμνάσιο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Zikos E. Thomas, PhD in Theology (Byzantine Archaeology and Art), Experimental High School of the University of Macedonia
zikostomas@gmail.com

Λόλα Ζωή, Αρχαιολόγος ΕΦΑ Γρεβενών
Lola Zoi, Archaeologist, Ephorate of Antiquities of Grevena
zlola@culture.gr

π. Μανόπουλος Γρηγόριος, Αρχαιολόγος
Rev. Manopoulos Gregorios, Archaeologist
tzamanos@yahoo.com

Μαυροπούλου-Τσιούμη Χρυσάνθη, Ομότιμη καθηγήτρια, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Mavroulou-Tsioumi Chrysanthi, Emeritus Professor, Aristotle University of Thessaloniki
tsioumi@gmail.com

Σαρηγιαννίδης Γ. Ιωάννης, Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, Θεολογική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Sarigiannidis G. Ioannis, Postdoctoral Researcher, Pastoral and Social Theology Department, School of Theology, Aristotle University of Thessaloniki
tzovani.sarris@gmail.com

Σέμογλου Αθανάσιος, Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Semoglou Athanasios, Professor, History and Archaeology Department, Aristotle University of Thessaloniki
semoglou@hist.auth.gr

Στρατή Αγγελική, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων
Strati Angeliki, Honorary Director of Antiquities
stratiangeliki@gmail.com

Τσάμπουρας Θεοχάρης, Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Αρχαιολόγος ΕΦ.Α. Κοζάνης
Tsampurouas Theocharis, Archaeologist, PhD, Ephorate of Antiquities of Kozani
theocharis10@hotmail.com

Τσιγάρας Χρ. Γεώργιος, Αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Tsigaras Chr. Georgios, Associate Professor, History and Ethnology Department, Democritus University of Thrace
georgtsig@gmail.com

Τσιγκαροπούλου Ι. Αθηνά, Δρ Ε.Δ.Ι.Π. Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Νεότερης Τέχνης, Ανωτάτη Εκκλησιαστική Ακαδημία Θεσσαλονίκης
Tsigaropoulou I. Athina, PhD in Post-Byzantine Archeology and Modern Art, Faculty Member, Ecclesiastical Academy of Thessaloniki University, Management and Conservation of Cultural Heritage Objects Department
atsigar@yahoo.gr

Τσιλιπάκου Αγαθονίκη, Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Προϊσταμένη Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού
Tsilipakou Agathoniki, PhD in Byzantine Archaeology and Art, Director of Museum of Byzantine Culture
atsilipakou@culture.gr

Τσιουρής Ιωάννης, ΕΔΙΠ Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας,
Tsiouris Ioannis, PhD in Byzantine Archaeology and Art, Faculty Member, History, Archaeology and Social Anthropology Department, University of Thessaly
iotsiouris@ha.uth.gr

Χουλιάρης Ιωάννης, Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Προϊστάμενος ΕΦΑ Θεσπρωτίας
Chouliaras Ioannis, PhD in Byzantine Archaeology and Art, Director, Ephorate of Antiquities of Thesprotia
ichouliaras@culture.gr

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Λεωφόρος Στρατού 2, 540 13 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Τ.: 2313 - 306400, 2313 - 306421
Ηλ. Δ/νση: mbp@culture.gr
Ιστότοπος: <http://mbp.gr>

MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE
2 Leoforos Stratou, 540 13 THESSALONIKI, GREECE
Τ.: 2313 - 306400, 2313 - 306421
E-mail: mbp@culture.gr
Web page: <http://mbp.gr>

Χορηγοί επικοινωνίας | Media sponsors:

